

УДК 94(37):355.311.1

А. Пількевич, канд. іст. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна**ПРИНЦИПАТ ТИБЕРІЯ В "HISTORIAE ROMANAE" ВЕЛЛЕЯ ПАТЕРКУЛА**

У статті розглядаються особливості зображення правління імператора Тиберія Веллеєм Патеркулом. Змістова частина "Historiae Romanae" аналізується на предмет пропаганди та специфіки викладу фактологічного матеріалу автором. Техніка риторичних прийомів при створенні характеристик історичних діячів складає предмет особливої наукової цінності, враховуючи першість автора у використанні багатьох елементів, що випереджають свій час. Веллей Патеркул був сучасником та безпосереднім учасником багатьох подій, що припадають на історію Раннього принципату, у зв'язку з чим його оцінка критично переглядається та порівнюється із паралельною нарративною традицією, в основу якої покладені твори Публія Корнелія Тацита, Гая Светонія Транквілла, Діона Кассія та інших античних авторів. Розкривається проблема судових процесів та страт за звинуваченням у *crimen laesae majestatis*, як одна із головних складових політичної практики принципату Тиберія із врахуванням системності впливу цих явищ на історіографічне поле в окресленій хронології. Охарактеризовано кінцеву мету написання "Historiae Romanae" та витоки у формування образу ідеального правителя, що містяться у завершальній частині цієї праці.

Ключові слова: Веллей Патеркул, принципат, Тиберій Юлій Цезар Август, Луцій Елій Сеян, життєпис, історичний твір, пропаганда.

Історична праця Веллея Патеркула, незважаючи на досить стислий характер та неоднозначну оцінку серед сучасних антикознавців, залишається важливим джерелом із вивчення історії Стародавнього Риму.

На особливу увагу заслуговують розділи присвячені добі Пізньої Республіки і Раннього принципату. І хоча за змістовою частиною "Historiae Romanae" суттєво поступається творам Публія Корнелія Тацита, Гая Светонія Транквілла, Діона Кассія та ряду інших авторів, головна її наукова цінність міститься в самій оцінці Веллеєм Патеркулом тих фактів та подій сучасником яких він був особисто.

Аналіз змістової частини "Historiae Romanae" та системи викладу історичного матеріалу автором дозволяє встановити декілька закономірностей. Так, головну вагу у своїй праці Патеркул, цілком очевидно, приділяє особистості. Соціально-економічні аспекти розвитку Римської держави, як і фактологічна складова в цілому, залишені без особливої уваги автора, що вказує на справжню мету написання твору. Працю Веллея Патеркула скоріше можна охарактеризувати як життєпис окремих видатних діячів ніж як всезагальну історію Риму.

Постать Августа та головним чином Тиберія, сучасником яких був автор, підкреслено ідеалізується [11, р. 163; 8, р. 435-436]. Патеркул не намагається приховати свою необ'єктивність, його мета зовсім інша і цілком відмінна від формули, сформульованої його послідовником: "sine ira et studio". Цілком вірогідно, що слова Тацита (Тас. Ann., I, 1): "res florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt" були саме про Веллея Патеркула. Також, за ради уточнення, важливо зазначити, що окрім суто хронологічного аспекту важко говорити про якусь іншу послідовність чи спадковість у працях цих авторів.

Важливим прийомом у створенні позитивного іміджу правління Тиберія виступають порівняння принципса із героїчними постатями "славетного минулого". Також за цим прикладом пояснюється і обрання імператором "другою людиною в державі" Сеяна. Очевидно, Веллей Патеркул добре розумів, наскільки сильно його особисте життя залежить від префекта преторія Луція Елія Сеяна, влада якого в період написання "Historiae Romanae" була майже абсолютною. Страта останнього відбулась 18 жовтня 31 р., тобто вже після завершення твору Веллея, в якому сама характеристика Сеяна нашоєхує нас на думку про особливу прихильність до нього автора. Важливо звернути увагу на той факт, що із семи глав другої книги Патеркула, що присвячені вже безпосередньо правлінню Тиберія (II, 124-130), дві відводяться для обґрунтування "правильного" вибору ім-

ператора щодо особи Луція Елія Сеяна (II, 127-128). Розглянемо їх детальніше: "Raro eminentes viri non magnis adiutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt, ut duo Scipiones duobus Laeliis, quos per omnia aequaverunt sibi, ut divus Augustus M. Agrippa et proxime ab eo Statilio Tauro, quibus novitas familiae haut obstitit quominus ad multiplicis consulatus triumphosque et complura eveherentur sacerdotia. Etenim magna negotia magnis adiutoribus egent interestque rei publicae quod usu necessarium est, dignitate eminere utilitatemque auctoritate muniri. Sub his exemplis Ti. Caesar Seianum Aelium, principe equestris ordinis patre natum, materno vero genere clarissimas veteresque et insignes honoribus complexum familias, habentem consularis fratres, consobrinos, avunculum, ipsum vero laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principium onerum adiutorem in omnia habuit atque habet, virum severitatis laetissimae, hilaritatis priscae, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem eoque adsequentem omnia, semperque infra aliorum aestimationes se metientem, vultu vitaque tranquillum, animo exsomnem."

In huius virtutum aestimatione iam pridem iudicia civitatis cum iudiciis principis certant; neque novus hic mos senatus populi que Romani est putandi, quod optimum sit, esse nobilissimum. Nam et illi qui ante bellum Punicum abhinc annos trecentos Ti. Coruncanium, hominem novum, cum aliis omnibus honoribus ium pontificatu etiam maximo ad principale extulere fastigium, et qui equestri loco natum Sp. Carvilius et mox M. Catonem, novum etiam Tusculo urbis inquilinum, Mummiumque Achaicum in consulatus, censuras et triumphos provexere, et qui C. Marius ignotae originis usque ad sextum consulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem, et qui M. Tullio tantum tribuere, ut paene adsentatione sua quibus vellet principatus conciliaret, quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis summo cum sudore consequendum foret, profecto hoc senserunt, in cuiuscumque animo virtus inesset, ei plurimum esse tribuendum. Haec naturalis exempli imitatio ad experiendum Seianum Caesarem, ad iuvanda vero onera principis Seianum propulit senatumque et populum Romanum eo perduxit, ut, quod usu optimum intellegit, id in tutelam securitatis suae libenter advocet".

Контекстний аналіз обраних прикладів із врахуванням логіки викладу та стилістичної схеми, побудованої автором, дозволяє дійти наступного висновку. Цілком очевидним постає прагнення автора за допомогою широкого ряду історичних прикладів виправдати не родовите походження Сеяна. Ступінь наданих повноважень

останньому вступає в пряме протиріччя із його соціальним становищем [12, р. 259-260]. Розуміючи це, Патеркул увесь потенціал свого літературного таланту спрямовує на нівелювання можливої у цьому зв'язку критики. Спеціально відібрані та логічно скомпоновані історичні факти автор вміло використовує як інструмент для досягнення своїх цілей [9, р. 670]. Звернувши на це увагу, важко не помітити справжню пропагандистську мету Веллея Патеркула.

Цілком логічним буде припущення, що автор "Historiae Romanae" входив до кола наближених до Сеяна осіб. Про це, окрім вище вказаного, можуть свідчити декілька обставин. По-перше, їх особиста дружба, що сягала своїм корінням спільної службу на Сході. По-друге, нам відомо, що будь-які відомості про Патеркула обриваються після 30 р., що може вказувати на його страту в 31 р. у зв'язку із розкриттям змови Сеяна. Після розправи над головним винуватцем переслідування та загибель не оминули майже всіх наближених до нього осіб, тож Патеркулу, очевидно, не вдалося виправдатись та зберегти життя. Сам факт наявного у нас тексту "Historiae Romanae" без будь-яких виправлень у схвальній характеристиці Сеяна (II, 127-128) свідчить про те, що автор вже просто не встиг внести якісь корективи.

Розпочавши своє правління досить пристойно імператор Тиберій все ж не зміг уникнути значних негативних метаморфоз своєї особистості. Він залишився в пам'яті наступних поколінь римлян як жорстокий тиран, вбивць своїх близьких, розпусник, руйнівник залишків республіканських традицій. Історично епоха принципату Тиберія відзначена жорсткими соціальними зламами, боротьбою старої сенатської аристократії із новою імператорською моделлю управління державою [5, р. 88]. Саме таку інформацію ми можемо віднайти в інших джерелах, що описують даний період більш різнобічно та об'єктивно. Співставлення та аналіз історичних матеріалів, що містяться, головним чином, у Публія Корнелія Тацита (Тас. Ann., I-VI), Гая Светонія Транквілла (Suet., Tib.), Діона Кассія (Dio., LVII-LVIII) та у текстах ряду інших авторів, серед яких особливо виділимо Сенеку Молодшого (Senec. De benef., III, 26; Epist. LV, 3), дозволяє нам побачити епоху Тиберія, у зображення Патеркула, нічим іншим, як прямою пропагандою та вихваллянням імператорського режиму. Виклад історії, що передує добі Августа та Тиберія, а також стислий характер праці, мали забезпечити цікавість широкої публіки до "Historiae Romanae" та слугували досягненню кінцевої політико-пропагандистської мети.

Важко однак погодитись також із максимумом критики, що містився в радянській історіографії. Найбільш виразно це помітно у А. Б. Єгорова, який сформулював наступне ставлення до тексту Патеркула, присвяченого Тиберію: "Вісім глав Веллея, присвячених часу після смерті Августа, складаються із загальних фраз, нескінченних вихвалень принципса і його оточення. Сам Тиберій у Веллея Патеркула абсолютно безликий, очевидно, це не реальна особа, а образ ідеального правителя, що зібрав в собі якості ідеального державного діяча Республіки" [2, с. 163]. Відмітимо, що оскільки правління Тиберія не було суцільним масовим терором, деякі повідомлення наприклад Тацита цілком співзвучні із Патеркулом. Так, Веллей говорить про фінансову допомогу Тиберія збіднілим сенаторам з метою поповнення їх цензу, необхідного для збереження в списку сенату (Vell., II, 129). Про це ж на прикладі Проперція Целера повідомляє Тацит (Тас. Ann. I, 75). Також паралельно та цілком об'єктивно відмічена і допомога постраждалим містам Азії та контроль над зловживаннями чиновників в провінціях (Vell., II, 126; Тас. Ann. II, 48).

Таким чином, незважаючи на досить необ'єктивну оцінку Тиберія в цілому, не всі повідомлення Веллея були синтезовані безпідставно.

Похвальна характеристика Тиберія, подана Патеркулом, могла б виглядати цілком пристойною з точки зору об'єктивності викладу подій лише в перший період його правління, а саме – в 14 – 19 рр. після Р.Х. В цей час суттєвим стримуючим фактором для імператора був інший реальний претендент на вищу владу в державі – Германік, за плечима якого стояли германські легіони (Тас. Ann., I, 31; Suet. Tib., 25). Розуміючи це, Тиберій діяв дуже виважено, позиціонує себе як "доброго продовжувача" справи Августа і не проявляв різких деспотичних прагнень. Але уся подальша практика розвитку *lex majestatis* обумовила досить негативне сприйняття імператора його сучасниками [7, р. 604-605], що жодним чином не могло випасти із поля зору Веллея Патеркула і спеціально було приховано автором.

Репресивна машина імператора Тиберія набирала швидкості поступово. Першими проявами стали справи проти Апулея Варілли і Гранія Марцелла. Також відомими фігурантами, що проходили за *crimen laesae majestatis*, були негідні Тиберію Фаланій та Рубрій (Тас. Ann., I, 73-74; II, 27-32; III, 38; Dio., LVII, 15). Згадуючи про Друза Лібона і Сілія, Патеркул відверто демонструє свою повну прихильність до офіційної лінії звинувачення, за якою дії імператора оцінюються, як цілком справедлива кара за "злочинні плани" змовників. При цьому обороти мови та сам стиль автора при викладі цих подій супроводжується певною принизливою формою "благоговіння" перед особою імператора (Vell., II, 130): "Si aut natura patitur aut mediocritas recipit hominum, audeo cum deis queri: quid hic meruit, primum ut scelerata Drusus Libo iniret consilia". Така стилістична форма стане цілком звичною для періоду доміну, але ще довго не буде характерною для принципату [10, р. 214]. Та обставина, що ми зустрічаємо цей елемент у Патеркула, ще раз нашоує на думку про пропагандистську мету автора.

Також для Веллея характерна велика кількість високих ступенів, деякі з них з'являються вперше саме у нього, наприклад, *cruentissimus* (II, 53, 3), *distractissimus* (II, 114, 1), *fulgentissimus* (II, 71, 1), *perfectissimus* (I, 5, 2; II, 36), а також слів, що виражають перевагу (*eminens, eminentia, claritudo, elucere*). [1, с. 62-63]. Ці елементи в тексті застосовуються насамперед при характеристиці принципів та членів їх родин для підкреслення особливого становища. В цілому ж Веллей користується лексикою, що характерна для римської прози кінця періоду Республіки та доби Августа [4, р. 376-377], але ряд слів, що використовує автор у своїй праці до нього не вживались: *favorabilis* (II, 34, 2; 40, 2), *praedatio* (II, 73, 3), *patratio* (II, 98, 2), *transcursus* (II, 55; I, 86; I, 99, 4)²⁰. Деякі слова подані також у незвичному розумінні, наприклад, *actus* в значенні *negotium, adsurgere* – *ascendere, egredi* – *superare* [1, с. 62-63].

Повертаючись до Тиберія звернемо нашу увагу, що широкий ряд загальновідомих фактів із репресивної політики цього імператора просто не підходили ідеальному образу правителя, на якому Патеркул мав завершити свою історію [3, р. 1069-1070]. Так із величезного списку злочинів Тиберія наведемо лише декілька найбільш відомих. Загадкова смерть Германіка та суд над Кальпурнієм Пізоном (Тас. Ann., II, 71-72; III, 13-15; Dio., LVII, 18), страта Клаторія Пріска (Тас. Ann., III, 45-51; Dio., LVIII, 20), звинувачення та подальше самогубство Гая Сілія, що був близьким другом Германіка (Тас. Ann., IV, 17-20). Також за особистої участі Тиберія були організовані процеси проти Азінія Галла, Гая Ко-

мінія, Тітія Сабіна, Вотиєна Монтана, Фуфія Геміна, Мугілії Пріск, Елія Сатурніна, Клавдії Пульхр та інших (Тас. Ann., IV, 13, 18-21, 28-31, 34-36, 42, 52, 66, 68-71; VI, 23; Dio., LVII, 22-24; LVIII, 3-5). У 29 р. Тиберій відправив у заслання вдову Германіка Агріппіну та її сина Нерона, де той закінчив життя самогубством, а його мати згодом померла. Друза, ще одного сина Германіка, імператор Тиберій кинув до в'язниці в самому Римі і фактично заморив голодом (Тас. Ann., V, 3-5; VI, 3, 25; Suet. Tib., 53-54; Dio., LVII, 22).

Розглянувши вищевказані судові процеси та страти за crimen laesae majestatis, стає цілком зрозумілим, наскільки небезпечно було впасти у немилість до імператора. Таким чином, цілком логічно є обережність Патеркула у підборі фактологічного ряду "Historiae Romanae". Не в меншій мірі це стосувалось і формулювання оцінок, характеристик відомих діячів римської історії і, особливо, імператора – сучасника автора [6, р. 191-192]. У цьому зв'язку найбільш показовою є справа історика Кремуція Корда, якого змусили закінчити життя самогубством. Суть звинувачень зводилась до його позитивної оцінки діяльності республіканців, зокрема, Кассія, а також Брута. Першого він необережно іменував "останнім римлянином", а Гая Юлія Цезаря залишив у тексті своєї історії без схвального відгуку. Праця Кремуція була спалена, а його доля мала слугувати попередженням для інших (Senec. Ad Marc., 22, 2-3, 4-7; Тас. Ann. IV, 34-35; Suet. Tib., 61; Dio., LVII, 24).

Отже, характеристика діяльності Августа та Тиберія у праці Патеркула, що без сумніву являє собою офіційну пропаганду, могла бути обумовлена декількома обставинами. По-перше, це прагненням автора догодити імператору або наблизити до нього особам. По-друге, не можна не бачити тут і велику обережність Веллея за своє життя при написанні твору подібного жанру, оскільки про долю Кремуція Корда Патеркул не знав не міг.

Список використаних джерел

1. Дашкова М.Ф. Стилистические особенности "Римской истории" Веллея Патеркула / М. Ф. Дашкова // "Римская история" Веллея Патеркула / за ред. А. И. Немировский, М. Ф. Дашкова. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1985. – С. 7-77.
2. Егоров А.Б. Развитие политической системы принципата при Тиберии / А. Б. Егоров // Социальная структура и политическая организация античного общества: Межвузовский сборник / под ред. Э. Д. Фролова. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1982. – С. 135-162.
3. Albrecht M. A history of Roman literature : from Livius Andronicus to Boethius: with special regard to its influence on world literature / M. Albrecht; G. Schmeling. – New York : Brill, 1997. – 1843 p.
4. Alfonsi L. La dottrina dell' aemulatio in Velleio Patercolo / L. Alfonsi // Aevum. – 1966. – № 40. – P. 375-378.
5. Balsdon J. The Principates of Tiberius and Gaius / J. Balsdon // Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. Principat. – Berlin & New

York: Walter de Gruyter & Co., 1975. – Bd. 2: Politische Geschichte (Kaisergeschichte) / Ed. by H. Temporini. – P. 86-94.

6. Christ K. Velleius und Tiberius / K. Christ // Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. – 2001. – Bd. 50. – H. 2. – P. 180-192.

7. Goodyear F. Tiberius and Gaius: their Influence and Views on Literature / F. Goodyear // Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. Principat. – Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co., 1984. – Bd. 32.1: Sprache und Literatur (Literatur der julisch-claudischen und der flavischen Zeit) / Ed. by W. Haase. – P. 603-610.

8. Hellegouarc'h J. Etat present des travaux sur l'Histoire romaine de Velleius Paterculus / J. Hellegouarc'h // Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. Principat. – Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co., 1984. – Bd. 32.1: Sprache und Literatur (Literatur der julisch-claudischen und der flavischen Zeit) / Ed. by W. Haase. – P. 404-436.

9. Hellegouarc'h J. Les buts de l'oeuvre historique de Velleius Paterculus / J. Hellegouarc'h // Latomus. – 1964. – T. 23. – P. 669-684.

10. Lobur J. Festinatio (Haste), Brevitas (Concision), and the Generation of Imperial Ideology in Velleius Paterculus / J. Lobur // Transactions and Proceedings of the American Philological Association. – 2007. – Vol. 137. – № 1. – P. 211-230.

11. Starr R.J. The Scope and Genre of Velleius' History / R. J. Starr // The Classical Quarterly. – 1981. – Vol. 31. – Issue 1. – P. 162-174.

12. Sumner G. V. The truth about Velleius Paterculus: Prolegomena / G. V. Sumner // Harvard Studies in Classical Philology. – 1970. – Vol. 74. – P. 257-297.

References

1. DASHKOVA, M. F. (1985) Stilisticheskie osobennosti "Rimskoj istorii" Velleia Paterkula. In: A. I. Nemirovskiy, M. F. Dashkova (eds.) "Rimskaya istoriya" Velleia Paterkula. Voronezh: Izdatelstvo Voronezhskogo universiteta, pp. 7-77.
2. EGOROV, A. B. (1982) Razvitiye politicheskoy sistemy printsipata pri Tiberii. In: E. D. Frolov (ed.) Sotsialnaya struktura i politicheskaya organizatsiya antichnogo obschestva: Mezhvuzovskij sbornik, pp. 135-162.
3. ALBRECHT, M., SCHMELING, G. (1997) A history of Roman literature : from Livius Andronicus to Boethius: with special regard to its influence on world literature. New York : Brill.
4. ALFONSI, L. (1966) La dottrina dell' aemulatio in Velleio Patercolo. Aevum. 40, 375-378.
5. BALSODN, J. (1975) The Principates of Tiberius and Gaius. In: H. Temporini (ed.) Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. Principat. Bd. 2: Politische Geschichte (Kaisergeschichte). 86-94.
6. CHRIST, K. (2001) Velleius und Tiberius. Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. 50 (2), 180-192.
7. GOODYEAR, F. (1984) Tiberius and Gaius: their Influence and Views on Literature. In: W. Haase (ed.) Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. Principat. Bd. 32.1: Sprache und Literatur (Literatur der julisch-claudischen und der flavischen Zeit). Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co, pp. 603-610.
8. HELLEGOUARCH, J. (1984) Etat present des travaux sur l'Histoire romaine de Velleius Paterculus. In: W. Haase (ed.) Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. Principat. Bd. 32.1: Sprache und Literatur (Literatur der julisch-claudischen und der flavischen Zeit). Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co, pp. 404-436.
9. HELLEGOUARCH, J. (1964) Les buts de l'oeuvre historique de Velleius Paterculus. Latomus. 23, 669-684.
10. LOBUR, J. (2007) Festinatio (Haste), Brevitas (Concision), and the Generation of Imperial Ideology in Velleius Paterculus. Transactions and Proceedings of the American Philological Association. 137 (1), 211-230.
11. STARR, R. J. (1981) The Scope and Genre of Velleius' History. The Classical Quarterly. 31 (1), 162-174.
12. SUMNER, G. V. (1970) The truth about Velleius Paterculus: Prolegomena. Harvard Studies in Classical Philology. 74, 257-297.

Надійшла до редколегії 05.09.16

A. Pilkevych, Ph. D in History
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PRINCIPATE OF TIBERIUS IN VELLEIUS PATERCULUS' "HISTORIAE ROMANAE"

The article deals with the character of Tiberius Caesar Divi Augusti shown in "Historiae Romanae" written by Velleius Paterculus. The author is a conceited and shallow courtier, and destitute of real historical insight, although generally trustworthy in his statements of individual facts. He may be regarded as a courtly annalist rather than an historian. The historical work of Velleius Paterculus is a critical counter to the later accounts of Tacitus, Suetonius and Cassius Dio, not just simply because it offers a different view of Tiberius, but because Velleius saw continuity where later authors saw only radical change which destroyed the Republic and put monarchy in its place. Studies of Velleius's work have frequently focused on the ways in which it reflects the messages propagated by the new regime. Some blemishes of style, particularly the clumsy and involved structure of his sentences, may perhaps be ascribed to insufficient literary training. The inflated rhetoric, the straining after effect by means of hyperbole, antithesis and epigram.

Keywords: Velleius Paterculus, the Principate, Tiberius Caesar Divi Augusti, Lucius Aelius Sejanus, historical biography, historical work, propaganda.